

EESTI KEELESEISUNDI UURINGU KOKKUVÕTE

Uuringu eesmärk oli välja selgitada eesti keele ja võõrkeelte staatuse, õppe, uurimise ja arendamise olukord nii Eestis, kui ka väljaspool Eestit. Selleks anti ülevaade eesti keele ja teiste keelte seisundist, selgitati iga valdkonna (staatus ja maine, õpe, uurimine, taristu) uurimisobjektide tugevad küljed ja arenguvajadused, analüüsiti viimase 15 aasta arengutendentse ja probleeme. Uuring on eelkõige alus loodavale „Eesti keelestrateegiale (2018–2027)”, kuid samuti tutvumiseks kõigile huvilistele. Uuringutulemuste aluseks on intervjuuainestiku analüüs, mis võimaldas avastada uut ja põhistada olemasolevat informatsiooni, seda täiendab ka sekundaarsete andmete (kirjeldav) analüüs. Uuring kestis detsembrist 2016 maini 2017. Kõik intervjuud keelepoliitika valdkonna rakendamise ja arendamisega seotud partneritega, Eesti keele arengukava 2011–2017 ja Eesti võõrkeelte strateegia 2009–2015 (17) elluviijate ja arvamusiidritega (13 individuaalintervjuud ning 14 grüpiintervjuud, 58 inimesega) tehti 2017. a märtsis.

Keelt on võimalik näha nii probleemi, õiguse kui ka **ressursina** (Ruiz 1984). Keel ja samuti mitmekeelsus kui ressursid maailma, enese ja teise mõistmiseks on stabiilse ühiskonna jaoks tähtsad. Eestis on indiviidide mitmekeelsuse toetamisel head kogemused nii kaugemas kui ka lähemas minevikus, nt mitme võõrkeele õpetamine üldhariduskoolis ja sellest tulenevalt laiaulatuslik võõrkeelte oskus. Mitme keele oskuse toetamise kõrval on sama oluline mitmekeelsete hoiakute kujundamine perekonnas, ühiskonnas ja haridussüsteemis. Eesti keele tõlgendamisest ressursina, mitte kaitsepositsioonil kindluse või rahvusliku aardena, oleks kasu nii eesti keelt emakeelena kui teise keele kõnelejal. Tuleb mõõnda, et senine binaarne jaotus (L1, L2) võib nt rände- ja koolikogemuse või erivajaduse poolest mitmekesisema õpilaskonnaga koolis osutada tulevikus liiga lihtsustavaks. Õpetajatel on tähtis roll keelehoiakute kujundamisel ja taastootmisel ning mitmekeelsed ja mitmekesiste oskustega, ent ka paindlikud ja mobiilsed õpetajad lähevad veelgi enam hinda. Olemasolev keeletaristu on keelekasutaja, õppija ja uurija tugi ja ressurss, ent kiiresti muutuv keel tähendab nt kogude ja korpuste puhul pidevat tööd ning ajaga kohanemist. Talletamisvõimalusi on nüüdisajal piisavalt, ent inimeste hulk, kes suudaksid kiiresti muutuv keskkonnas piiratud aja ja vahenditega keeletaristut järjepidevalt hooldada ja arendada, on vähene. Unustada ei tohi taristus ka kasutajasõbralikkust ja kvaliteeti, millele on vaja rohkem tähelepanu pöörata. Üheks oluliseks ressursiks on ka ettevõtted, kes tegelevad keeletehnoloogia arendamise, tootmise ja kasutajateni viimisega, mistõttu on vajalik luua ja hoida sagedast, püsivat ning osalisi (nii ettevõtteid, teadus- ja arendusasutusi, riigiasutusi kui ka peamiselt kasutajaid) hõlmavat koostöövõrgustikku.

Nüüdisajal nähakse keelepoliitikat **dünaamilise**, kompleksse, sageli ka **detsentraliseeritud** sotsiaalse protsessina, kus riigi roll üleilmastumisega paratamatult väheneb (vt nt Siiner jt 2017). Kõige selgemalt on detsentraliseeritus (vrd rahvusvahelistumine) vaadeldav kõrghariduse (ja teaduse) puhul. Kuna kõrghariduse keelekasutuse mõju ulatub kaugemale, peaaegu kõikidesse eelnevatesse haridusastmetesse, siis kujundab see (koos meedia ja rahvusvahelise äri) järelpõlvete keelepraktikaid ja ka keelte mainet. Nii keeleõppes kui ka oskuskeele arendamisel on oluline mõista, et ühiskond ja keelekasutus muutuvad kiiresti ning keele uuendamine (nt terminitöö) peab olema pidev, kuid mõistlikult piiratud, paindlik ja loomulik. Ka ränne mõjutab keelepoliitikat detsentraliseerivalt: eesti kodukeelega väliseesti kogukonnad on paratamatult mitte-eestikeelses keelekeskkonnas, kus eesti keele staatus (ja maine) sõltub sealsest keelepoliitikast ning keele kestlikkuse seisukohast on määrava tähtsusega isiklike perekondade keelehoiak ja -poliitika¹ (*family language policy*; vt Schwartz ja Verschik 2013). Kuigi Eestit on peetud pärast NSV Liidu lagunemist (ja ELi ida suunas laienemist) peamiselt väljarändemaaks, iseloomustab rändeprotsesse ka uussisseränne. Sisseränne Eestisse – nii Euroopa Liidust kui ka kolmandatest riikidest, sh ränne rahvusvahelise kaitse saamise eesmärgil – on viimasel kümnel aastal näidanud kasvutrendi. Eelkõige just

¹ st nii vanemate kui laste valikud koduse keelekasutuse osas, aga ka muud nt koolivalikud

viimastel aastatel on Eestisse sisserändajaid rohkem kui Eestist lahkujaid. Kuigi uussisserändajaid, kes üldjuhul on motiveeritud eesti keelt õppima, on praegu veel suhteliselt vähe, on tähtis valmisolek neile eesti keelt õpetada: oluline on keelekursuste tõhusus (metoodika, sh eesti keele õpe vahendajakeeleta), kättesaadavus, paindlikkus ning vastavus õppija vajadustele.

Dünaamilisuse kõrval ei kao kuhugi eesti keelt puudutavate keelehoiakute teatav **inertsus**. Valdavalt haridussüsteemi (õpetajaskonna ettevalmistuse tsükkel, nende kohanemisvõime piirid, põlvkonnavahetus) ja hariduse sisu (nt õigekirja ja -keelsuse keskne emakeeleõpetus, aga ka eelmine riigi- ja maailmakord) inertsuse tõttu on Eesti elanike keeleideoloogia ja -praktika tihti vastukäivad: eesti keel võiks olla korraga puhas ja moodne, võõrapärasusi ei tohiks mingil tingimusel sallida või lasta neil kiiresti eesti keeles koduneda. Keele orienteeritus kommunikatsioonile ja üksteise mõistmisele pakub lahenduse ka selles olukorras. Muutunud ja muutuvast eesti keelest (aga ka teistest keeltest), keelekontaktidest (aga ka keelte generatiivsest potentsiaalst) ning globaalsest keelelisest mitmekesisusest rääkimine nii haridusasutustes kui ka meedias aitab keelekasutajal (nt õpilasel) mõista oma ja riigi keelepoliitiliste valikute tagamaid. Arusaam keele funktsionaalsusest kõrvuti selle sümboolse ja identiteedi kujundava väärtusega on oluline pragmaatiliste ning sallivate keelehoiakute kujundamisel.

Niisama keeruline kui on maailm, kus keelepoliitika toimub/toimib, on ka (riikliku) keelepoliitika valdkondade omavahelised suhted ja piirid, mida siin aruandes on jõudumööda selgitatud. Sestap on oluline näha valdkondadevahelisi **kokkupuutepunkte**. Näiteks on keelenõu oma sisu poolest käsitletav nii (vabatahtliku, elukestva) keeleõppe kui taristuna, omamoodi kasutajatoena. Mõlemal juhul lähtub keelenõu **keelekasutaja** vajadustest. Niisamuti pole teadus oma rahvusvahelise iseloomu tõttu käsitletav üksnes Eesti kasutaja seisukohast. Asjaolu, et keelepoliitika valdkondi ei saa ideaalselt liigitada-lahterdada, ilmestab ka nt keeleinspektsiooni kujunenud roll: seaduste järelevalve kõrval jõuavad keeleinspektsiooni töötajateni paljud keelega seotud lahendamata probleemid ja vajakajäämised. Nendest lähtuvalt on organisatsioonides oluline aeg-ajalt üle vaadata ka keelepoliitika ja -korralduse ülesanded.

Lisaks on keeleseisundi mõistmiseks olulised võtmesõnad **tasakaal ja otstarbekus**. Tasakaal tuleb ka leida individuaalse ja ühiskondliku mitmekeelsuse vahel: kus ja mil määral avalikus ruumis teisi (milliseid) keeli kasutada, milliseid keeli on otstarbekas õpetada. Teaduses ja kõrghariduses tuleb hoolega jälgida tasakaalu eesti ja inglise keele vahel, nt eesti- ja ingliskeelsete õppekavade vahel, üliõpilaste tööde keelevalikus. Õpetajakoolituse peamine tasakaalumoment peab valitsema emakeeleõpetuse aine- ja õpilaskesksuse vahel. Otstarbekus tuleb kõne alla sellise eestikeelse teaduse puhul, kus spetsialiseerumine ja akadeemilise/praktiseeriva kogukonna väiksus seab keelekasutusele piirid: tuleb otsustada, millised valdkonnad on enesepiisavad eestikeelse oskuskeele riiklikuks hoidmiseks ja arendamiseks, millised mitte. Strateegilisi otsuseid vajab ka võõrkeelte õpe, nii üld-, kutse- kui ka kõrghariduses, et kindlustada Eesti ühiskonnas piisav arv inimesi, kes oskavad maailma ja Eesti arengut silmas pidades võimalikke vajaminevaid keeli. Palju on räägitud teemast, mida puudutasid samuti uuringu informandid: kas inglise keel peaks olema esimene üldhariduskoolis õpitav võõrkeel. Selles küsimuses tuleks vaadata üldhariduskoolist kaugemale ning mõelda, kuidas mõne teise võõrkeele esmatähtsaks seadmine mõjutab tulevaste üliõpilaste õpinguid rahvusvahelistuvas (ingliskeelses) kõrgkoolis. Tasakaalu ootab ka võõrfiloloogide õpe: kas taandada filoloogaistudium igapäevase kõnekeele õpetamisele, kuidas anda Eesti tööturule võõrkeeleoskusega spetsialiste, kui studium on lühike ja sisseastujal baasoskus puudub (Viiding 2017).

Peamine tasakaalu otsimise koht on eesti keele õpetamisel teise keelena. Kriitikud on leidnud, et -täielikule eesti keele õppele üleminekuga on jäädud veerandsada aastat hiljaks. Üha enam on hääli, et eesti keele õpe mitte-eesti emakeelega lapse jaoks peaks hakkama varakult, kas lasteaias või algkooliastmes. Ka

keeleteaduse uuring toetab seda mõtet, kuid senisest suurem ja süstemaatilisem eesti keele õpetamine alushariduses või algkooliastmes nõuab omakorda suurt riigipoolset tuge: küsimus on sobivate õpetajate leidmisel, kohaste ja tõhusate ning lisanduvat mitmekeelsust toetavate meetodite rakendamisel, aga ka muude (peamiselt vene) ema- ja kodukeelega perekondade nõustamisel ning toetamisel võimalike hirmude maandamiseks kooli- või lasteaiaaivaliku hetkel. On selge, et ühtne eestikeelne koolisüsteem ei teki üleöö, kuid oluline on tegevusplaani kujundamine ning protsessi elluviimine.

Keeleteaduse uuring ei jõudnud piiratud aja jooksul ja hanketingimustest tulenevalt käsitleda kaugeltki kogu keelepoliitika välja, uurimisest jäid kõrvale nt hargmaised ettevõtted ja rahvusvahelised organisatsioonid ning nende keelekasutus, perekondade keelepoliitika, uus ja vana meedia. Autorite initsiatiivil leidsid põgusalt käsitlemist keelelised erivajadused, kuigi need kuuluvad vaid osaliselt HTMi haldusalasse. Selliseid ministriumideüleste valdkondi on veelgi – keelekasutus ja areng puudutabki kõiki eluvaldkondi ja nõuab kõigi poliitikakujundajate tähelepanu. Uuring ja aruanne on paratamatult pisut eelnevate keelepoliitika dokumentide nägu. Riigi kui endiselt kõige mõjukama keelepoliitika kujundaja ja rakendaja ülesanne, aga ka hädavajadus, on riigiülest ja -välist keelepoliitikat pidevalt seirata ja hinnata. Uurimisrühm soovib keeleteaduse ja eespool nimetatud keelepoliitiliste teemade uurimiseks planeerida edaspidi rohkem aega ja vahendeid.

Soovitused

Soovitused on selguse huvides jaotatud nelja suuremasse rühma: (1) üldised soovitused, mis puudutavad laiemaid poliitilisi valikuid ja väärtuste kujundamist, (2) soovitused, mis puudutavad eesti keele ja teiste keelte staatust, mainet ja uurimist ning soovitused (3) keeleõppe ja (4) taristu valdkonna arendamiseks. Soovitused tulenevad eelkõige sekundaaranalüüsi tulemustest, kuid mitmetel juhtudel on ära nimetatud ka ekspertintervjuudes mainitud arvamused, mis uuringu autorite hinnangul puudutavad lahendamist vajavaid kitsaskohti. Osa soovitustest võidakse juba rakendada elluviidava poliitika, meetmete või tegevuspraktikana. Sellest hoolimata on need välja toodud, et rõhutada nende jätkuvat olulisust.

Üldised soovitused

- Kuigi keelepoliitika on olulisel määral just **keelehariduspoliitika**, ulatuvad keelepoliitiliste otsuste tagajärjed kõikjale, pealtnäha keelekaugetes valdkondadesse. Otsuste tegemisel tuleb silmas pidada, et kõik keelepoliitilised probleemid (nt ebapiisav keeleoskus) võivad lõpuks viia **sotsiaalsete probleemideni** (nt vähene ühiskondlik lõimimine, koolist väljalangevus, töötus ja töajõupuudus, kuritegevus, vähene konkurentsivõime tööturul).
- Eesti riigi keelepoliitika on lahutamatu seotud laiemate ühiskondlike protsessidega ning puudutab pea kõiki eluvaldkondi ja riigiasutusi. Seetõttu on keelega seotud küsimused omakorda ministriumideüleline valdkond. Tuleb ellu kutsuda **ministriumideüleline koordineeriv ja kaasav juhtorgan**, mis kujundab keelepoliitikat, pakub visiooni, arengutsenaariume ja seiret. Vajadus laiapõhjalisel osalusel põhineva, tervikut hõlmava süsteemi järele tuli välja nii taustaanalüüsist kui ka intervjuudest.
- Kuna keelepoliitika on kõiki eluvaldkondi läbiv teema, on olulised nii keelestrateegia vorm, struktuur kui ka sisu. Uuring näitas, et kuigi paljud organisatsioonid ja inimesed väärtustavad keelt üha enam, ei ole kehtiva arengukavaga lähemalt tutvunud enamik intervjueritud ekspertidest. Selleks et keelestrateegiat ja selle eesmärgi võetaks omaks senisest palju laiemalt, peab **keelestrateegia olema**

arusaadav, nutikas ja inspireeriv. Tuleb leida kompromiss poliitikakujundajatele ja rakendusasutustele mõeldud poliitikadokumendi ning laiemat sihtrühma, näiteks ettevõtteid, kodanikuühiskonda või tavakodanikke kõnetava visioonidokumendi vahel. Samas tuleb tagada, et arengukava eesmärgid ja mõju on ühtselt ja selgelt hinnatav. Kõige olulisem on silmas pidada, et dokumenti ei käsitletaks ega tajutaks ainult ühe ministeeriumi dokumendina ühe ministeeriumi vastutusalas.

- Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulis on sätestatud eesti keele säilimine läbi aegade, mis ühe tõlgenduse kohaselt seob kõik Eesti kodanikud põhiseaduslikult eesti keele kestmise, arengu tagamisega ja kaitsmisega. Samal ajal viitavad käesoleva uuringu tulemused soovile tuua eesti keel välja n-ö kaitseseisundist – tõdetakse, et kaitsepositsioon ei kasvata eesti keele kõnelejate arvu ega suurenda nende silmis selle väärtust. Seega, kui keeleideoloogilises plaanis on juba mitu sajandit räägitud eesti keele ohustatusest, siis edaspidi on kasulikum rääkida **eesti keele tugevusest**.
- Mitmekeelsus ja selle väärtustamine on muutunud üha olulisemaks, muuhulgas inimeste kasvava geograafilise mobiilsuse tõttu. Seega on eesti keele kõrval oluline **toetada ka teiste keelte oskust ja väärtustada mitmekeelsust**.

Staatuse, maine ja uurimine

- Eesti keel on *de jure* põhiseadusliku kaitse all olev riigikeel ja ka selle *de facto* **staatus** on kindel peaaegu kõigis piirkondades ja valdkondades. Eesti keel vajab tuge venekeelse enamusega Ida-Virumaa linnades ning välismaale kolinud eestlaste seas. Keelekasutus kõrghariduses ja teaduses vajab eraldi tähelepanu ning selgemat seadusandlikku tuge, et eesti keel püsiks teaduskeelena **ingliskeelestumise** survest hoolimata.
- **Eesti keele maine** on üldjuhul väga hea, see väljendub soovis eesti keelt kasutada. Tuleb jätkata eesti keelele tähelepanu juhtivaid ja keele mainet parandavaid tegevusi nagu emakeelepäeva etteütetus, selge sõnumi auhind, sõnavõistlused, eesti keele instituudi keeleklipid.
- Emakeelepäeva (14.03) kõrval tasub juurutada **rahvusvahelist emakeelepäeva** (21.02) või laiendada Kristjan Jaak Petersoni sünniaastapäeva ka teistele Eestis kasutatavatele emakeeltele.
- Peale mitme võõrkeele (nt A- ja B-võõrkeel) õpetamise üldhariduskoolis tuleb kõikides haridusastmetes ja ka väljaspool haridussüsteemi edendada ja õpetada **mitmekeelsust väärtustavat hoiakut**. Tuleb luua mitmekeelsust toetavat õppevara, propageerida rohkem keelte olemasolevaid õppimisvõimalusi ning toetada nõuga mitmekeelseid peresid. Keelehariduse üks oluline osa on kasvatada tolerantsust eesti keelt teistmoodi rääkivate inimeste (nt aktsendiga, grammatiliselt ebakorrektne kõne) ja lugupidamist teiste keelte vastu.
- Avatud demokraatliku ühiskonna **keelekorraldus ja -hoole** (korpuskorraldus) saab oma olemuselt olla kirjeldav, nõuandev ja keelekasutajat kaasav ning seda lähenemist tuleb keelekorraldusega tegelevatel isikutel ja asutustel (EKI, ülikoolid, ES) jätkata.
- Intensiivsete keelekontaktide tõttu muutub keel (peamiselt sõnavara) kiiresti. **Oskussõnavara** läbimõeldud kohandamine on tegelik võimalus keelemuutusi juhtida, ilma et teatud erialad ja valdkonnad täielikult ingliskeelstuksid. Sestap on oluline jätkuvalt panustada terminitöösse. Läbimurdeks on vaja lisaressursse, koordineerimist ja koostööd, et jätkata terminitööd ja andmebaasi (ESTERM) täiendamist ning muuta see ajakohaseks, valdkondadeüleseks ja kasutajasõbralikuks. Terminoloogiaprogrammiga tuleb seada prioriteete, milliseid valdkondi tuleks eelisarendada, milliseid järele aidata.

- **Eesti keele uurijad** peavad olema valmis kohanema nii rahvusvahelistumisega kui ka reageerima **keelemuutustele** neid avalikkusele vahendades ja selgitades. Teadlastele ei saa uurimisteemasid ette kirjutada, ent on selge vajadus keelemuutuste, sotsiaalsete ja keelekorralduslike aspektide ning keele õppimisega seotud uuringute järele. Plaanid digihumanitaaria arendamiseks toetavad keeleteadlaste oskusi just uut tüüpi andmete, andmeanalüüsi ja valdkondadevahelisuse vallas.
- Kuni puudub ettevõtlust puudutava seadusandluse muutmise ühiskondlik kokkulepe, tuleb **ärinimede asemel keskenduda keelemaastikule**, soodustades selle eestikeelsust. Keeleseaduse täitmise kõrval tuleb jätkata nimeandjate positiivset kaasamist („Ehe Eesti – Eesti ettevõttele eesti nimi 2017”) ja esiletõstmist (nt Telliskivi loomelinnaku keelemaastik) ning kaaluda ärinimealase nõuandeteenuse loomist.

Keeleõpe

- Mitmed keeleõppega seotud valdkonnad on jätkuvalt murekohad – näiteks õpetajate piisava ja pädeva järelkasvu tagamine, õpetajaameti maine, kohati ebapiisav (erialane) täiendusõpe, õpikute kvaliteet, kõrghariduse keelekasutus (õppekavad). Nende lahendamist tuleb senisest konkreetsema tegutsemisstrateegiaga toetada.
- On oluline, et üldharidus- ja kutsekoolist astub ellu **hea ja mitmekülgse eesti ja võõrkeel(t)e oskusega** inimene. Kõrgkoolilõpetaja peab olema heakeelne ning valdama nii **eesti kui ka võõrkeelset erialast oskussõnavara**. Need peavad olema **riigi prioriteetidid**, kuid nende eesmärkide täitmine eeldab veelgi sisulisemat muutust keeleõppes, vahendites ja meetodikas.
- **Teist keelt tuleb hakata õpetama võimalikult vara** (nt lasteaia, põhikoolis). Samal ajal on tähtis pöörata eraldi tähelepanu mitmekeelsete laste toimetulekule, näiteks venekeelsete laste paigutamisel eestikeelsesse lasteaeda. Varajane teise (domineeriva) keele õpetamine peab olema suunatud ja toetatud, et see soodustaks lisanduvat ehk rikastavat kakskeelsust (*additive bilingualism*), mitte taanduvat kakskeelsust (*subtractive bilingualism*). Gümnaasiumiastmes on liiga hilja alustada tõhusama ja süsteemsema eesti keele ja eestikeelse aineõppega.
- Soovitav on välja töötada uus võõrkeelte õpetamise tegevusplaan, et suunata ja ajakohastada **võõrkeelset õpet ja võõrkeelte õppimist**. Tegevusplaan peab arvestama ühiskondlikku diskussiooni, milliste keelte õppimist riik peaks soodustama ja milliseid eesmärke soovitakse saavutada B- ja C-keele õppega. Kuna inglise keel on nüüdisajal muutunud baasoskuseks, tuleb küsida, millal, mil määral ja kuidas seda õpetada. Sama tähtis on inglise keele kõrval teiste võõrkeelte õpetamise toetamine. Nt vene keel on endiselt oluline vahendajakeel, võimaldab olla tööturul edukam ning mõista paremini Eesti naabruskonna kultuuriruumi. On oluline, et vene keel kuuluks jätkuvalt mitmekeelse Eesti elaniku keelekasutusse ning vene keele oskus ühiskondliku ressursina parandaks ka kogukondlikku ja siseriiklikku sidusust. Samuti on saksa keele õppimise toetamine oluline Eesti kultuuriloo (aga ka ajaloo uurimise, keele- ja õigusteaduse) seisukohast. Arvestades tänapäeva globaalseid väljavaateid, on Eestile kasulik koolitada enam spetsialiste, kes oskavad lisaks **vene keelele ning saksa, hispaania jt Euroopa keeltele hiina ja arabia keelt**.
- **Rändest tulenevalt** õpivad Eesti üldhariduskoolides **üha mitmekesisema kodukeele taustaga lapsed** (nt tagasirändajad, sunnitud sisserändajad). Üleilmastumise kontekstis jääb eesti keele õppe praegune liigitus emakeeleõppeks (L1) ja teise keele (L2) õppeks liiga kitsaks. Õpetajate välja- ja täiendusõppes tuleb seda arvestada üha enam. Eestikeelses üldhariduskoolis võib eesti keele õppe puhul kaaluda **rühmaõppe** juurutamist. Eraldi tähelepanu peab pöörama uus-sisserändajatele, kellega puudub ühine keel ja kellel ei ole varasemat keeleõppe kogemust.

- Kuna eesti keele õppijate **sihtrühmad** on **(etniliselt, keeleliselt, vanuselisel) üha varieeruvamad**, jääb vajaka nende vajadusi ja motivatsiooni arvestavast õppevarast. Tuleb prioriseerida nt eesti keelt võõrkeelena õppijate sihtrühmad ning töötada välja sihtrühmadele sobivad materjalid ja meetodika.
- Keeleõppe liiga tugev sidumine identiteediga võib takistada eesti keele omaksvõttu ja positiivset suhtumist eesti keele õppimisse. Põhjalikult tuleb **analüüsida**, millised **keeleõppes kasutatavad narratiivid** on välistavad ning milliste ühendavate ja kaasavate narratiividega neid asendada.
- **Eesti keele õpetajate väljaõppes** tuleb leida mõistlik **tasakaal aineõpetuse ja pedagoogiliste pädevuste õpetamise** vahel.
- Eesti **kõrghariduse rahvusvahelistumine** on vajalik ja avardav, kuid hoida tuleb eesti ja inglise keele vahelist tasakaalu: siia maani on strateegilised dokumendid jäänud soovituslikuks ning kõrgkoolid on arendanud ingliskeelset õpet üksteisest sõltumatult. On vaja ühist diskussiooni ning konkreetsemat plaani, kuidas kindlustada igas õppesuunas eestikeelne õpe (nagu **oli** ette nähtud Eesti kõrgharidusstrateegias) ning kuidas lahendada eriarvamusi: kes otsustab, millised peavad olema eesmärgid, kuidas nende täitmist seirata. Tuleb silmas pidada, et rahvusvahelistumine kõrghariduses kujundab ka teiste haridusastmete keelevalikuid ja keelekasutust ning et **kõrghariduse ingliskeelustumine** võib tekitada nt venekeelsete koolide õpilastes suhtumist, et eesti keelt pole vaja õppida.
- Rohkem tähelepanu tuleb pöörata kõrgkoolides **akadeemilisele väljendusoskusele** igas õppekavas ning toetada üliõpilaste suulist ja kirjalikku eneseväljendust.
- Väljaspool haridussüsteemi toimuv keeleõpe on praegu vähe reguleeritud ning keeleõpet pakkuvatele asutustele ja isikutele ei ole välja töötatud siduvaid kvaliteedistandardeid. Tuleb korraldada täiendusõppe turu seire ning töötada **keeleõppe korraldamiseks välja ühtsed kvaliteedistandardid**.
- Jätakuvalt tuleb toetada **metoodika mitmekesistamist keeleõppes**. Veelgi enam tuleb soodustada keelekümbusmeetodi kasutamist ja edendada lõimitud keeleõpet, sh õpetajate täiendusõpet, ent pakkuda selle kõrvale ka informatsiooni teistest toetavatest meetodikatest, lähtudes teiste riikide heast eeskujust. Oluline on toetada ühisüritusi, sõpruskooli, õpilaste ja õpetajate vahetusi jms.
- Eestikeelne huviharidus võiks olla kättesaadav ka venekeelse enamusega keelekeskkondades. Huvihariduse kaudu on noortel võimalik kogeda teistsugust keelekeskkonda ja osaleda sealäbi keelekümbuses. Tuleb soosida **keelekümbust pakkuvaid huvihariduse ja -tegevuse võimalusi** ning toetada selliseid ringe näiteks noorte huvitegevuse toetussüsteemi meetmete kaudu.
- Huvihariduse ja -tegevuse õpetajad puutuvad pidevalt lastega kokku ning võivad veeta laste ja noortega rohkemgi aega kui kooliõpetajad (mitmepäevased väljasõidud või laagrid). Lisaks töötavad laste ja noortega noorsootöötajad, kes saavad samuti mõjutada noorte keelekasutust ja -teadlikkust ning kasutada keelehuvi suurendamiseks mitteformaalseid viise. Seetõttu on oluline panustada **huviala õpetajate, treenerite, noorsootöötajate jt keeleõppele**, et toetada noorte keelekasutuse arengut huvihariduse ja tegevuse kaudu.
- Välismaale elama läinud eestlaste puhul mängib olulist rolli inimeste endi motivatsioon hoida eesti keelt ja kultuuri. Seetõttu on oluline, et **Eesti riigi sõnum väliseestlastele oleks positiivne ning toetav**.
- Välismaal pakutavate eesti keele kursustele ei laiene Eesti riigi nõuded ning tihtipeale pakuvad õpet eesti keele kõnelejad või kogukonna liikmed, kellel ei pruugi olla keelealast või pedagoogilist haridust. Tuleb parandada **eesti keele õpetajate kvalifikatsiooni välismaal** eelkõige täienduskoolituse pakkumise ja toetamise kaudu.

- Oluliseks tegevuseks on **mitmekeelsete laste vanemate nõustamine**. Sellist nõustamist vajavaid sihtrühmi on mitmeid: vene emakeelega laste vanemad, kes vajavad tuge juba selles etapis, kus nad valivad enda lapsele haridusasutust, väljaspool Eestit elavad eestikeelsed lapsevanemad, kes soovivad oma laste eesti keele oskust säilitada ja arendada, aga ka uus-sisserändajad ning pered, kus lapsevanemad võivad kasutada paralleelselt mitut keelt (murret).
- Haridussüsteemis on tugispetsialistide – eelkõige logopeedide või eripedagoogide – kättesaadavus ebahühtlane ning sõltub kohaliku omavalitsuse võimekusest. Soovitav on teha kindlaks koolide võimalused ja vajadused tugispetsialistide järele ning **kindlustada vajalikud spetsialistid** ka väiksema võimekusega kohalikes omavalitsustes.
- Logopeedidel, klassiõpetajatel jm keelelise arengu hindajatel on vaja juhiseid ja läbimõeldud lähenemist, mis aitaksid **paremini määratleda normaalset või kõrvalekalduvat arengut kakskeelsetel lastel**, sh koolitestide hindamisel, ning võimalikku mitmekeelsusele ajakohasema lähenemise täienduskoolest.
- Murdekeele kestlikkus sõltub suuresti põlvkondlikust keeleülekandest, st (vana)vanemate otsusest, kui võrd räägitakse kodus murdekeeles. Lastepuhul on oluline, et ka väljaspool kodu oleks keelekeskkond, kus peetakse normaalseks murdekeeles rääkimist. Soovitav on toetada **murdekeele kasutust üldhariduses õppe osana**.
- Viipekeele tõlke teenus ei ole piisavalt kättesaadav eelkõige viipekeele tõlkide vähesuse tõttu. Tartu ülikoolis vastuvõttu viipekeele tõlkide erialale praegu ei toimu ning õppekava tulevik on ebaselge. Seetõttu on oluline **säilitada viipekeele tõlkide väljaõpe**, et parandada teenuse kättesaadavust.

Taristu

- Keeleseaduse riikliku järelevalve puhul on oluline parendada **keelespektsiooni mainet ja kuvandit**, kuna keelespektsiooni nähakse jätkuvalt karistava asutusena – mitte üksnes muukeelse elanikkonna hulgas, vaid ka näiteks ettevõtjate seas. Kuigi keelespektsiooni tegevus on aastatega muutunud toetavamaks ja nõustavamaks, on keelespektsioonile jäetud, lisaks järelevalvele, ka protsesside suunaja roll. Näiteks keeleoskuse tasemenõuete täitmise puhul jääda lootma järelevalvele, selmet lahendada probleeme juba eos muude meetmete abil (nt tõhusam, paindlikum, kvaliteetsem ja ligipääsetavam keeleõpe).
- Keeletaristut peab ennekõike iseloomustama **kasutajasõbralikkus**. See peab olema koondatud lihtsasse (veebi)keskkonda, millel on vajaduse korral mitmekeelne kasutajaliides.
- Keeletaristut jätkub mitme organisatsiooni haldusalasse. Eesti keeleressursside keskusel on kanda ressursside, kogude ja tehnoloogilise arengu osa, kuid vaja on ellu kutsuda või kujundada olemasolevast üks taristu enamikke aspekte **koordineeriv organisatsioon**, et oleks võimalik suunata taristu arengut, prioriseerida tegevust, vältida asutuste ja nende tegevuse dubleerimist jms.
- Mitmete digitaalsetele keelekogudele on kasutajatel laialdane juurdepääs. Samas ei ole võimalik **keelekogusid arendada** ega vanu süstemaatiliselt ja järjepidevalt digiteerida. Keelemuutusi arvestades ja kasutajatele mõeldes tuleb selgeks teha, milliseid keelekogusid on vaja järjepidevalt arendada ning milliseid vanu on mõistlik digiteerida.
- Õppevara (nt õpikud) reguleerivad õigusaktid ei taga nende piisavat kvaliteeti. Seetõttu on vaja välja töötada ühtsed põhimõtted peamiselt just **õppevara arendamiseks ja kvaliteedi tagamiseks**.

- **Riiklik keeletehnoloogia programm** võimaldab tagada pikemaajalise ja järjepideva taristu arengu, mistõttu sarnase programmiga tuleb jätkata keele järgmise arengukava raames. Kuna tehnoloogilised vahendid on võtmetähtsusega, kuid kallid ja kallinevad aja jooksul veelgi, on vaja lisavahendite osakaalu suurendada (nt igal aastal teatud protsendi võrra).
- Keeletehnoloogiliste toodetega tegelevad ainult üksikud mikro- ja väikeettevõtted Eestis. Riigi, teadusasutuste ja ettevõtete vahel on vaja suurendada koostööd. **Ettevõtetega** on vaja saavutada **järjepidev koostöö** (sh vajaduse korral rahastamine) uute prototüüpide turule toomiseks (nt EASi kaudu).